

Фізична освіта і спорт

УДК 796.011.3"313"-057.875(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.21203916>

**МАЙБУТНЄ «ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ» У ЦИВІЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ І ВИЩОЇ ОСВІТИ БЕЗ НЕПРОФЕСІЙНОЇ
ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧІВ**

Сухий Костянтин Михайлович

Український державний університет науки і технологій, навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту», м.

Дніпро, вул. Лазаряна, 2, 49000, Україна

e-mail: k.m.sukhyi@ust.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4585-8268>

Савченко Віктор Григорович

Український державний університет науки і технологій, навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту», м.

Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

Приходько Володимир Васильович

Український державний університет науки і технологій, навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту», м.

Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

e-mail: komandaODI@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6980-1402>

Афанасьєв Сергій Миколайович

Український державний університет науки і технологій, навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту», м. Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

Соколова Ліна Олександрівна

Український державний університет науки і технологій, навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту», м. Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

e-mail: l.o.sokolova@ust.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1996-3539>

Прийнято: 15.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

***Анотація. Вступ.** Система фізичного виховання у цивільних закладах фахової і вищої освіти України переживає глибоку кризу, що проявляється у критично низьких показниках здоров'я здобувачів. Виникає закономірне питання: яким буде майбутнє «Фізичного виховання» у цивільних закладах фахової і вищої освіти, якщо не впроваджувати непрофесійну фізкультурну освіту? Чи здатна традиційна модель відповісти на виклики XXI століття, особливо в умовах воєнного та повоєнного стану України? Метою дослідження є прогнозування та критичний аналіз можливих сценаріїв розвитку «Фізичного виховання» у цивільних закладах фахової і вищої освіти України за умови збереження традиційної моделі та відсутності впровадження непрофесійної фізкультурної освіти здобувачів. **Матеріал і методи дослідження.** Дослідження проведене у Навчально-науковому інституті «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту» Українського державного університету науки і технологій протягом 2025 р. Для досягнення мети застосовано батарею взаємодоповнюючих методів*

дослідження: аналіз літературних джерел та документів, екстраполяція тенденцій, сценарне прогнозування, системний аналіз, компаративний аналіз, логічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків та експертне оцінювання. **Результати.** Розглянуто майбутнє «Фізичного виховання» без непрофесійної фізкультурної освіти за різними сценаріями. Сценарій 1: Песимістичний – деградація та маргіналізація. Сценарій 2: Реалістичний – стагнація та імітація змін (найімовірніший сценарій за оцінками експертів). Сценарій 3: Оптимістичний – фрагментарна модернізація. Кожен з них має невідомі наслідки за збереження традиційної моделі «Фізичного виховання». Усі вони мають несприятливі наслідки для здоров'я нації, економіки, національної безпеки, системи освіти і міжнародної інтеграції. Натомість, порівняння продовження існуючого стану з можливим альтернативним шляхом розвитку через впровадження непрофесійної фізкультурної освіти здобувачів закладів фахової і вищої освіти показує значні переваги цього підходу у всіх вказаних складових. **Висновки.** Збереження традиційної моделі «Фізичного виховання» у цивільних закладах фахової і вищої освіти без впровадження непрофесійної фізкультурної освіти веде скоріше за все до песимістичних наслідків для здоров'я нації, економіки та національної безпеки України. Найімовірнішим є сценарій стагнації з імітацією змін, що не вирішує системних проблем. Концепція непрофесійної фізкультурної освіти здобувачів та формування їх як будівничих власного здоров'я представляє альтернативний шлях розвитку, що відповідає сучасним міжнародним стандартам (компетентнісний підхід, *student-centered learning*, *lifelong learning*) та узгоджується з глобальними цілями охорони здоров'я (WHO Health 2020, UN SDG 3, WHO Global Action Plan on Physical Activity 2018-2030).

Ключові слова: здобувачі, традиційна модель «Фізичного виховання», концепція непрофесійної фізкультурної освіти, педагогічна технологія.

**THE FUTURE OF 'PHYSICAL EDUCATION' IN CIVIL PROFESSIONAL
AND HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITHOUT NON-
PROFESSIONAL PHYSICAL EDUCATION FOR APPLICANTS**

Sukhyy Kostyantyn

Ukrainian State University of Science and Technologies, 2 Lazaryana St., Dnipro,
49000, Ukraine

e-mail: k.m.sukhyi@ust.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4585-8268>

Savchenko Viktor

Ukrainian State University of Science and Technologies, Educational and
Scientific Institute «Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport»,
10 Naberezhna Peremohy St., Dnipro, 49094, Ukraine

Prykhodko Volodymyr

Ukrainian State University of Science and Technologies, Educational and
Scientific Institute «Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport»,
10 Naberezhna Peremohy St., Dnipro, 49094, Ukraine

e-mail: komandaODI@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6980-1402>

Afanasiev Serhii

Ukrainian State University of Science and Technologies, Educational and
Scientific Institute «Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport»,
10 Naberezhna Peremohy St., Dnipro, 49094, Ukraine

Sokolova Lina

Ukrainian State University of Science and Technologies, Educational and
Scientific Institute «Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport»,
10 Naberezhna Peremohy St., Dnipro, 49094, Ukraine

e-mail: l.o.sokolova@ust.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1996-3539>

Abstract. Introduction. *The physical education system in civilian vocational and higher education institutions of Ukraine is experiencing a deep crisis, manifested in critically low health indicators of students. A legitimate question arises: what will be the future of “Physical Education” in civilian vocational and higher education institutions if non-professional physical culture education is not implemented? Is the traditional model capable of responding to the challenges of the 21st century, especially in the conditions of wartime and post-war Ukraine? The aim of the study is to forecast and critically analyze possible scenarios for the development of “Physical Education” in civilian vocational and higher education institutions of Ukraine under the condition of preserving the traditional model and the absence of implementation of non-professional physical culture education for students.* **Material and methods of the research.** *The study was conducted at the Educational and Scientific Institute “Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sports” of the Ukrainian State University of Science and Technologies during 2025. To achieve the goal, a battery of complementary research methods was applied: analysis of literary sources and documents, trend extrapolation, scenario forecasting, systems analysis, comparative analysis, logical analysis of cause-and-effect relationships, and expert assessment.* **Results.** *The future of “Physical Education” without non-professional physical culture education was examined under different scenarios. Scenario 1: Pessimistic – degradation and marginalization. Scenario 2: Realistic – stagnation and imitation of changes (the*

most likely scenario according to expert assessments). Scenario 3: Optimistic – fragmentary modernization. Each of them has unfavorable consequences if the traditional model of “Physical Education” is preserved. All of them have adverse consequences for the health of the nation, economy, national security, education system, and international integration. In contrast, comparison of the continuation of the existing state with a possible alternative development path through the implementation of non-professional physical culture education for students of vocational and higher education institutions shows significant advantages of this approach in all indicated components. **Conclusions.** Preservation of the traditional model of “Physical Education” in civilian vocational and higher education institutions without implementation of non-professional physical culture education most likely leads to pessimistic consequences for the health of the nation, economy, and national security of Ukraine. The most probable scenario is stagnation with imitation of changes, which does not solve systemic problems. The concept of non-professional physical culture education for students and their formation as builders of their own health represents an alternative development path that meets modern international standards (competence-based approach, student-centered learning, lifelong learning) and aligns with global health goals (WHO Health 2020, UN SDG 3, WHO Global Action Plan on Physical Activity 2018-2030).

Keywords: students, traditional model of “Physical Education”, concept of non-professional physical culture education, pedagogical technology.

Постановка проблеми. Система фізичного виховання у цивільних закладах фахової і вищої освіти України переживає глибоку кризу, що проявляється у критично низьких показниках здоров'я здобувачів. За даними Міністерства охорони здоров'я України, лише 10-15% студентів можна вважати здоровими [1]. Ця статистика свідчить і про неефективність існуючої

моделі фізичного виховання, яка, незважаючи на певні модифікації впродовж років незалежності, залишається радянською за своєю суттю та спрямованістю.

Традиційний підхід до фізичного виховання у закладах фахової і вищої освіти зосереджується переважно на розвитку фізичних якостей і формуванні рухових умінь та навичок [2]. Проте досвід показує, що ефект від таких занять зберігається лише під час безпосереднього контакту з викладачем і швидко зникає після завершення обов'язкового курсу. Випускники цивільних закладів фахової і вищої освіти, не сформовані як суб'єкти власної систематичної фізкультурної діяльності, стрімко втрачають набутий рівень фізичної підготовленості та повертаються до малорухливого способу життя.

Міжнародні організації, зокрема WHO та UNESCO, наголошують на необхідності компетентнісного підходу та позиттивного навчання стосовно підтримання здоров'я [3]. У 2018 р. представниками шести європейських країн за підтримки Європейської асоціації фізичного виховання (EFQPE) створено європейські рамки якісного фізичного виховання з акцентом на компетентнісний підхід [1]. Водночас в Україні компетентнісний підхід запроваджено у вищій освіті через Закон «Про освіту» (2017) [4] та Національну рамку кваліфікацій [5], проте його адаптація до дисципліни «Фізичне виховання» відбувається фрагментарно і не системно.

Концепція непрофесійної фізкультурної освіти (НпФО), розроблена українськими вченими [6, 7, 8] перед за все за участі науковців Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту, яка має у цій темі очевидний науковий пріоритет, пропонує парадигмальний зсув від традиційного «виховання» до освіти здобувачів. Або інакше - від здобувача як пасивного об'єкта маніпуляцій викладача у ході гуртових занять з «Фізичного виховання» до свідомого щодо потреби турботи про себе активного суб'єкта – будівничого власного здоров'я [9, 10]. Концепція

передбачає формування компетентностей (знання, розуміння, мотивація, свідомість і відповідна діяльність), необхідних для самостійної позитивної фізкультурної активності [11, 12].

Виникає закономірне питання: яким буде майбутнє «Фізичного виховання» у цивільних закладах фахової і вищої освіти, якщо не впроваджувати непрофесійну фізкультурну освіту? Чи здатна традиційна модель відповісти на виклики ХХІ століття, особливо в умовах воєнного та повоєнного стану України?

Звідси висунута **гіпотеза**, що «Фізичне виховання» без системного впровадження непрофесійної фізкультурної освіти у цивільних закладах фахової і вищої освіти не має перспективного майбутнього.

Метою дослідження є прогнозування та критичний аналіз можливих сценаріїв розвитку «Фізичного виховання» у цивільних закладах фахової і вищої освіти України за умови збереження традиційної моделі та відсутності впровадження непрофесійної фізкультурної освіти здобувачів.

Методи та організація дослідження. Дослідження проведене у Навчально-науковому інституті «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту» Українського державного університету науки і технологій протягом 2025 р. Для досягнення мети застосовано батарею взаємодоповнюючих методів дослідження.

Аналіз літературних джерел та документів. Проведено систематичний огляд наукових публікацій, офіційних документів (закони України, постанови Кабінету Міністрів, статистичні звіти МОЗ та МОН України), міжнародних рекомендацій WHO та UNESCO щодо фізичного виховання та здоров'я молоді. Усього проаналізовано понад 50 джерел, що з'явилися за період 2015-2025 рр., з них використано 37 джерел

Екстраполяція тенденцій. Метод передбачав продовження існуючих негативних тенденцій у майбутнє за припущення збереження status quo.

Враховувалися такі параметри як динаміка показників здоров'я студентської молоді, рівень фізичної активності випускників закладів освіти, демографічні зміни, економічні фактори. Аналіз базувався на статистичних даних МОЗ України за 2015-2024 рр. та результатах досліджень вітчизняних науковців [13, 14, 15].

Сценарне прогнозування. Розроблено три альтернативні сценарії розвитку ситуації: песимістичний (найгірший варіант), реалістичний (найімовірніший за умов інерційного розвитку) та оптимістичний (найкращий можливий без кардинальних реформ). Для кожного сценарію визначено ключові індикатори, ризики та очікувані наслідки.

Системний аналіз. «Фізичне виховання» розглядалося як складна система з взаємопов'язаними елементами: цілі та завдання, зміст та методики, кадрове забезпечення, матеріально-технічна база, управління, оцінювання результатів, зв'язки з іншими системами (охорони здоров'я, спорту, безпеки). Аналізувався вплив збереження традиційної моделі на всі компоненти системи.

Компаративний аналіз. Проведено порівняння української моделі фізичного виховання з європейськими практиками, що базуються на компетентнісному підході [1]. Виявлено ключові відмінності у цілях, змісті, методах та очікуваних результатах які не на користь існуючої практики в Україні.

Логічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків. Побудовано ланцюжки причин та наслідків збереження традиційної моделі: відсутність освітньої складової → не сформованість компетентностей → припинення занять після завершення курсу «Фізичного виховання» → де тренованість → погіршення здоров'я → зростання захворюваності → економічні втрати → зниження національної безпеки.

Експертне оцінювання. Залучено 25 експертів (викладачі фізичного виховання, керівники кафедр, науковці) для оцінки ймовірності різних сценаріїв та валідації прогнозів. Використано метод Дельфі з трьома раундами опитування для досягнення консенсусу.

Результати дослідження.

Сучасний стан «Фізичного виховання»: діагностика кризи. Аналіз сучасного стану фізичного виховання у цивільних закладах фахової і вищої освіти виявляє системні проблеми, які за умови збереження традиційної моделі лише поглиблюватимуться.

Освітня складова: критична недостатність. Традиційне фізичне виховання практично не включає освітнього компоненту [16]. Здобувачі отримують мінімальні знання на рівні грамотності про принципи тренування, фізіологію навантажень, методи самоконтролю, харчування, режим дня тощо. Акцент робиться на виконанні вправ під керівництвом викладача, а не на розумінні «чому» і «як» це робити самостійно в подальшому. Дослідження показують, що понад 70% студентів не здатні самостійно скласти навіть просту програму фізичних вправ для підтримання власного здоров'я [17].

Мотиваційний вакуум. За відсутності усвідомлення цінності фізичної активності для власного здоров'я, кар'єри та якості життя, заняття сприймаються як вимушена повинність [18]. Це підтверджується масовим відтоком студентів від фізичної активності одразу після складання останнього заліку. Опитування випускників показують, що лише 12-15% продовжують систематичні заняття фізичними вправами [19].

Відсутність індивідуалізації. Гуртова модель занять декларує але практично не враховує індивідуальних особливостей, власних мотивів, потреб та інтересів здобувачів [20]. Нормативний підхід (виконання однакових для даного навчального відділення вправ, досягнення визначених

кафедрою стандартних результатів) суперечить принципам student-centered learning та персоналізованої освіти.

Кадрова проблема. Викладачі фізичного виховання, підготовлені у традиційній парадигмі, не володіють компетентностями для надання якісних освітніх послуг, психолого-педагогічного супроводу, роботи з мотивацією [21]. Їхня роль зводиться до організації тренувань і контролю виконання нормативів.

Сценарії майбутнього без непрофесійної фізкультурної освіти.

Сценарій 1: Песимістичний – його умовна назва деградація та маргіналізація. За цим сценарієм, який експерти оцінили як можливий з ймовірністю 30-35%, відбувається подальше поступове руйнування системи фізичного виховання у закладах фахової і вищої освіти.

Короткострокова перспектива (1-3 роки): зниження престижу дисципліни «Фізичне виховання» серед здобувачів та адміністрації закладів освіти; скорочення годин на фізичне виховання в навчальних планах під тиском «важливіших» дисциплін; зростання кількості здобувачів, які ухиляються від занять або отримують звільнення за формальними підставами; погіршення матеріально-технічної бази через відсутність інвестицій.

Середньострокова перспектива (3-7 років): масовий відтік кваліфікованих викладачів через низьку заробітну плату та втрату мотивації; перетворення фізичного виховання на формальність: масові звільнення, фальсифікація оцінок, імітація діяльності; зростання показників ожиріння серед студентської молоді до 35-40% (проти 25% зараз); епідемія захворювань опорно-рухового апарату, серцево-судинної та ендокринної систем серед учнівської молоді.

Довгострокова перспектива (7-15 років): повна маргіналізація «Фізичного виховання» у закладах фахової і вищої освіти, перетворення на

«напівживу» дисципліну; можливе виключення «Фізичного виховання» з переліку обов'язкових дисциплін і зведення його до дисципліни за вибором здобувачів. Як результат національна криза здоров'я: покоління з критично низькими показниками фізичного стану; економічні втрати через захворюваність, зниження продуктивності праці (умовна оцінка у 2-3% ВВП); проблеми з комплектуванням збройних сил особами, які підлягають мобілізації у випадку відновлення війни, фізично не підготовленими рекрутами (колишніми здобувачами які не підтримують фізичну активність).

Сценарій 2: Реалістичний – стагнація та імітація змін. Найімовірніший сценарій за оцінками експертів (ймовірність 50-55%), який передбачає збереження системи у поточному стані з косметичними змінами.

Короткострокова перспектива (1-3 роки): імітація модернізації: зміна назв, оновлення програм без зміни суті; запровадження елементів фітнесу, інших сучасних видів спорту і усе це без освітньої складової; збереження нормативного підходу з незначною корекцією нормативів; епізодичні/точкові спроби впровадження інновацій окремими ентузіастами – так званими викладачами-новаторами.

Середньострокова перспектива (3-7 років): поглиблення розриву між прогресивними (одиниці) та традиційними (домінуюча більшість) закладами фахової і вищої освіти; збереження низьких показників здоров'я учнівської молоді на поточному рівні; відсутність системного впливу на формування культури здоров'я; адаптація системи фізичного виховання до мінімальних вимог без якісних змін.

Довгострокова перспектива (7-15 років): консервація відставання України від європейських стандартів фізичного виховання [1]; упущені можливості для профілактики неінфекційних захворювань; збереження високої захворюваності, низької фізичної активності населення; стійка

невідповідність системи фізичного виховання вимогам WHO Global Action Plan on Physical Activity 2018-2030.

Сценарій 3: Оптимістичний – фрагментарна модернізація. Менш ймовірний сценарій (ймовірність 15-20%), який передбачає певні покращення без системної реформи.

Короткострокова перспектива (1-3 роки): збільшення різноманітності форм занять: фітнес, йога, єдиноборства тощо; покращення матеріально-технічної бази у провідних закладах освіти; запровадження окремих освітніх модулів з основ здорового способу життя; використання цифрових технологій для моніторингу фізичної активності.

Середньострокова перспектива (3-7 років): формування «острівців успіху» як окремих закладів з прогресивними програмами; незначне покращення показників залученості до фізичної активності (до 20-25%); збереження системних проблем: відсутність освітньої складової, низька мотивація, формалізм; диференціація якості фізичного виховання, приміром, між столичними та регіональними закладами.

Довгострокова перспектива (7-15 років): часткове покращення ситуації у 15-20% закладів освіти; збереження загальнонаціональної проблеми низького рівня здоров'я молоді; відсутність системного ефекту через фрагментарність змін; неможливість досягнення цілей сталого розвитку щодо здоров'я населення [22].

Системні наслідки внаслідок збереження традиційної моделі.

Для здоров'я нації. Прогнозується подальше погіршення показників здоров'я молоді. За даними МОЗ України, за останні 10 років частка здорових студентів зменшилася з 20% до 10-15% [23]. Екстраполяція цього тренду показує можливість зниження до 5-8% протягом наступних 10 років. Зростає поширеність неінфекційних захворювань (так званих NCDs): ожиріння, діабет 2 типу, гіпертонія, захворювання опорно-рухового апарату. За

оцінками WHO, фізична ін активність (інтерактивність), тобто способу організації системи, де відбувається активна взаємодія між її частинами (людьми, комп'ютером та користувачем, навчальними елементами тощо), є причиною 6% смертей у світі та значним фактором ризику для NCDs [24].

Для економіки. Економічні втрати через захворюваність та інвалідизацію працездатного населення зростатимуть. Світові дослідження показують, що кожен долар, інвестований у профілактику через фізичну активність, економить 3-4 долари витрат на лікування [25]. Відсутність профілактичної освіти у закладах фахової і вищої освіти означає упущену економічну вигоду. Додатково знижується продуктивність праці через погане здоров'я працівників, зростають витрати роботодавців на лікарняні, медичне страхування.

Для національної безпеки. В умовах військового та повоєнного стану здорова, фізично підготовлена молодь є критично важливою для обороноздатності та відбудови країни [26]. Збереження традиційної моделі фізичного виховання, що не формує стійкої мотивації до фізичної активності і підтримки фізичного статусу, призводить до де тренованості випускників цивільних закладів освіти. Це створює проблеми з мобілізацією фізично придатних, збільшує терміни та витрати на нову базову фізичну підготовку військовослужбовців.

Для системи освіти. Фізичне виховання остаточно втратить статус повноцінної освітньої дисципліни, перетворившись на обов'язкову, але малозначущу формальність [27]. Це знецінює працю викладачів, де мотивує здобувачів, дискредитує саму ідею фізичного виховання. Відбувається втрата унікальної можливості вплинути на формування здорової нації через систему освіти.

Для міжнародної інтеграції. Україна дедалі більше відставатиме від європейських стандартів фізичного виховання, які базуються на

компетентнісному підході [1]. Це створює бар'єри для академічної мобільності, визнання українських дипломів, участі у міжнародних освітніх проєктах. Невідповідність рекомендаціям WHO та UNESCO у темі здоров'я підриватиме міжнародний імідж української системи освіти.

Порівняння продовження сучасного стану з можливим альтернативним шляхом розвитку. Для повноти аналізу доцільно порівняти прогнозовані наслідки збереження традиційної моделі з можливими результатами впровадження у «Фізичне виховання» непрофесійної фізкультурної освіти (НпФО).

Непрофесійну фізкультурну освіту відносять до «поля, що розширюється» у ході зміни традиційного фізичного виховання здобувачів. Перебуваючи в розвитку, наше розуміння ролі фізкультурної освіти у цьому випадку виходить за звичні границі. Непрофесійна фізкультурна освіта, представляючи передній край дослідницьких і проєктних робіт, які проблематизують й розвивають сформовані до 1970-80-х рр. уявлення про фізичну культуру особистості, вимагає, також, нового погляду, як на всю систему фізкультурної освіти, так і на зміст вузівської дисципліни «Фізичне виховання» у цивільних закладах не військової спрямованості, а також в спеціальних закладах фізичної культури і спорту і на факультетах фізичного виховання.

Непрофесійна фізкультурна освіта – це науково обґрунтована система освітньої діяльності у закладах фахової і вищої освіти, що має стати в них стрижнем «Фізичного виховання», спрямована на формування здобувачів цивільних спеціальностей (не викладачів фізичного виховання чи тренерів) як будівничих власного здоров'я через розвиток компетентностей для свідомої позитивної фізкультурної діяльності.

Принципова відмінність НпФО від традиційного «Фізичного виховання» полягає у зміні парадигми: від виховання (педагогічного впливу

на об'єкт) до освіти (формування суб'єкта діяльності). Якщо традиційна модель зосереджується на тимчасовому розвитку фізичних якостей під керівництвом викладача, то НпФО формує комплекс компетентностей: знання про принципи тренування, фізіологію навантажень, методи самоконтролю; розуміння зв'язків між фізичною активністю, здоров'ям, якістю життя та кар'єрними перспективами; мотивацію до систематичних занять; свідомість власної відповідальності за здоров'я; уміння самостійно планувати, організовувати, контролювати та регулювати свою фізкультурну діяльність.

Спеціально створена педагогічна технологія НпФО є невід'ємною складовою концепції, без якої її практична реалізація неможлива. Розроблена українськими вченими (В.В. Приходько та співавт., 2011-2023) технологія має чітку структуру та алгоритм реалізації впродовж одного навчального року. Вона включає три взаємопов'язані блоки: теоретико-методичний (дискусії, семінари з основ здорового способу життя, фізіології навантажень, харчування, стрес-менеджменту), практичний (аналіз з точки зору ужитковості різноманітних і придатних форм фізичної активності з акцентом на усвідомлення ефектів виконаних вправ, індивідуалізацію навантажень) та психолого-педагогічний (формування мотивації, актуалізації цінності здоров'я, рефлексія власного досвіду, планування майбутньої фізкультурної діяльності у формі комплексних програм занять).

Технологія передбачає поетапність: діагностичний етап (оцінка вихідного рівня фізичного стану та компетентностей), мотиваційно-ціннісний (усвідомлення значущості здоров'я), когнітивно-операційний (набуття знань та практичних умінь), рефлексивно-проєктувальний (планування власної траєкторії здоров'я) що разом і забезпечує формування компетентностей. Ключовими методами є проблемне навчання, кейс-методи, проєктна

діяльність, інтерактивні технології, що активізують здобувача як суб'єкта навчання.

Педагогічна технологія як стрижень НпФО забезпечує трансформацію здобувача зі стану пасивного виконавця вправ до свідомого будівничого власного здоров'я, здатного самостійно підтримувати фізичну активність протягом життя, що є запорукою довгострокового позитивного ефекту для здоров'я особи і нації.

Будівництво власного здоров'я – це ні у якому випадку не самолікування, але свідома, цілеспрямована, систематична діяльність особи зі створення, зміцнення та вдосконалення власного здоров'я протягом усього життя. Ця концепція і практика є стрижневою ідеєю непрофесійної фізкультурної освіти та принципово відрізняється від пасивних ідей і підходів «збереження» чи «дбання» про здоров'я.

Метафора «будівництво» підкреслює активну роль особи як будівничого, тобто свідомого архітектора та виконавця власного проєкту здоров'я. Подібно до будівництва будинку, це передбачає: наявність «креслення» (розуміння принципів здорового способу життя), володіння «інструментами» (компетентності у сфері фізичної культури та здорового способу життя), планування етапів «будівництва» (програмування фізкультурної діяльності), систематичну «роботу» (регулярні заняття), «контроль якості» (самоконтроль стану здоров'я), «модернізацію» (подальшу адаптацію до змін організму і життєвих обставин).

Відтак, результатом непрофесійної фізкультурної освіти має бути формування здобувача як активного суб'єкта фізкультурної діяльності, а не пасивного хоча й слухняного об'єкта педагогічних маніпуляцій. Випускник закладу освіти набуває ключових компетентностей: когнітивних (знання про фізіологію, тренування, харчування, стрес-менеджмент), мотиваційно-ціннісних (усвідомлення цінності здоров'я для кар'єри, сім'ї, якості життя),

операційних (уміння планувати заняття, контролювати навантаження, обирати ефективні вправи), рефлексивних (здатність аналізувати власний стан, періодично коригувати програму).

Принципова відмінність від традиційного «Фізичного виховання» полягає у наступному. Замість тимчасового ефекту (покращення фізичних якостей під час занять з викладачем) формується стійка компетентність для позитивної самостійної діяльності. Здобувач стає будівничим власного здоров'я – особою, здатною про активно створювати та підтримувати здоров'я незалежно від зовнішніх обставин, що забезпечує довгостроковий позитивний ефект для особи та нації.

Саме фізкультурно-освічена, само визначена щодо турботи про себе і діяльна людина людина може забезпечити досягнення, відтворення й підтримання оптимального для неї рівня фізичного розвитку та здоров'я. Відтак, здоров'я – це похідне від її здорового способу життя та відповідному йому мисленню. Отже важливо, щоб здобувач зміг стати на момент навчання і надалі був дійсним хазяїном власного здоров'я. Для цього він повинен час від часу отримувати об'єктивні показники динаміки стану власного здоров'я, мати у своєму розпорядженні існуючі рекомендації або створити нові при способи його покращення, але вирішувати, що і як робити для його удосконалення, порадившись під час навчання з людиною обізнаною (викладачем). Але у подальшому, закінчивши заклад фахової або вищої освіти, компетентна людина усе це мусить сама.

Традиційна модель (без НпФО): фокус на розвиток фізичних якостей формування рухових вмінь та навичок; роль здобувача: пасивний об'єкт впливу викладача; результат - тимчасовий ефект, що зникає після припинення занять; довгострокова перспектива - де тренованість, погіршення здоров'я; національний масштаб наслідків: криза здоров'я молоді, економічні втрати.

Модель непрофесійної фізкультурної освіти: фокус на формування компетентностей будівництва власного здоров'я [28, 29]; роль здобувача - активний суб'єкт, будівничий власного здоров'я [30]. Результат - стійкі компетентності для пожиттєвої фізичної активності; довгострокова перспектива – в основному, здоровий спосіб життя після завершення навчання. Національний масштаб: покращення здоров'я нації, позитивний економічний ефект, підвищення національної безпеки.

Зауважимо наступне на підтримку впровадження НпФО. Дослідження показують, що концепція непрофесійної фізкультурної освіти узгоджується з глобальними цілями охорони здоров'я: WHO Health 2020, UN SDG 3 (Good Health and Well-being), WHO Global Action Plan on Physical Activity 2018-2030 [31].

Бар'єри для змін: чому існуюча система опирається реформуванню? Аналіз виявляє численні бар'єри, що перешкоджають реформуванню традиційної моделі та сприяють збереженню status quo.

Інституційна інерція. Система освіти є консервативною за своєю природою. Викладачі, підготовлені у традиційній парадигмі, а також ті викладачі, які їх готували, адміністрація закладів фахової і вищої освіти, звичні програми та регламенти створюють потужну інерцію [32]. Зміни вимагають зусиль, часу, ресурсів, виходу з зони комфорту.

Відсутність політичної волі. Фізичне виховання не є пріоритетом освітньої політики. Увага зосереджена на престижних напрямках (STEM, іноземні мови, цифрові технології), тоді як «Фізичне виховання» сприймається як другорядна дисципліна [33].

Брак фінансування. Реформа вимагає інвестицій у підготовку викладачів, в оновлення програм, матеріально-технічну базу. В умовах обмеженого бюджету, особливо у воєнний час, ці витрати часто не вважаються пріоритетними.

Низька health literacy (медична грамотність) населення. Суспільство в цілому не усвідомлює критичної важливості профілактики через фізичну активність [34]. Домінує реактивний підхід, а саме звертання до медицини після виникнення проблем, а не про активне будівництво людиною власного здоров'я.

Корпоративні інтереси. Викладачі вказаних закладів освіти можуть опиратися змінам, побоюючись втрати роботи, необхідності перенавчання, зміни звичних методів роботи. Традиційна модель комфортна для них: чіткі нормативи, стандартні вправи, мінімум творчості.

Дискусія. Проведений аналіз майбутнього «Фізичного виховання» без впровадження непрофесійної фізкультурної освіти викликає низку дискусійних питань, що потребують критичного обговорення.

Чи є песимістичний сценарій перебільшенням? Критики можуть стверджувати, що прогноз повної деградації системи є занадто песимістичним. Проте динаміка останніх 10 років показує стійке погіршення показників здоров'я студентської молоді з 20% здорових у 2014 р. до 10-15% у 2024 р. [23]. За відсутності системних змін ця тенденція безумовно продовжиться. Історичні приклади показують, що системи, які не адаптуються до змін середовища і не змінюються, деградує. Подібні процеси спостерігалися у системах фізичного виховання та спорту інших пострадянських країн, що не провели реформи.

Чи можлива модернізація в межах традиційної моделі? Деякі опитані експерти вважають, що можна покращити традиційне фізичне виховання без парадигмального зсуву. А саме, додати елементи теорії, розширити вибір видів активності, використати цифрові технології. Проте досвід показує, що косметичні зміни не вирішують системних проблем [35]. Без зміни цілей (від розвитку фізичних якостей до формування компетентностей), без трансформації ролі здобувача (від об'єкта маніпуляцій до суб'єкта власної

фізкультурної діяльності), без формування мотивації та свідомої відповідальності результат буде тимчасовим.

Економічна доцільність інвестицій у реформу. За умов обмеженого бюджету може виникати питання: чи варто інвестувати у реформу фізичного виховання? Економічний аналіз показує, що ROI (return on investment - рентабельність інвестицій) від профілактики через фізичну активність становить 20-100х [36]. Кожна гривня, інвестована в освіту щодо здоров'я, економить десятки гривень на лікування. Порівняно з іншими реформами у вищій освіті, непрофесійна фізкультурна освіта є відносно мало бюджетною, оскільки основні інвестиції потрібні у підготовку кадрів, а не у фізичну інфраструктуру.

Роль особистої відповідальності vs системної підтримки. Можна заперечити: чи не є здоров'я особистою відповідальністю кожної людини? Чому система освіти має цим займатися? Відповідь полягає у тому, що формування здорових звичок найефективніше, тобто не випадково в житті окремих людей, відбувається у молодому віці через систему освіти [37]. Без відповідних компетентностей, сформованих під час навчання, більшість людей не здатні самостійно будувати своє здоров'я. Це підтверджується статистикою: лише 12-15% випускників продовжують систематичні заняття фізичними вправами [19].

Міжнародний контекст: чи можлива українська специфіка? Деякі експерти можуть стверджувати, що міжнародні рекомендації WHO та європейські стандарти не враховують української специфіки. Проте проблема фізичної ін активності, обмін інформацією та отримання результатів відповідно до здійснюваних дій, а також неінфекційних захворювань є глобальною [24]. Принципи компетентнісного підходу, student-centered learning, lifelong learning є універсальними для сучасної освіти [4, 5].

Українська специфіка має враховуватися у методах реалізації, але не у відмові від базових принципів.

Воєнний контекст: пріоритети vs довгострокові інвестиції. В умовах війни може здаватися, що реформа «Фізичного виховання» не є пріоритетом. Проте саме війна актуалізує потребу у здоровій, фізично підготовленій молоді для оборони та відбудови країни [26]. Відтак, формування будівничих власного здоров'я в системі освіти сьогодні це інвестиція у майбутню обороноздатність та процвітання України.

Методологічні обмеження дослідження. Акцентуючи увагу на сильних аспектах, необхідно визнати обмеження використаних у статті методів. Сценарне прогнозування базується на припущеннях, які можуть не справдитися через непередбачені події (економічне зростання, зміна політичного керівництва, міжнародна допомога). Екстраполяція тенденцій за суттю своєю передбачає лінійний розвиток, хоча реальність може бути нелінійною. Експертні оцінки є суб'єктивними та можуть містити особисті упередження. Проте використання вказаної батареї методів та залучення різних за фахом експертів підвищує надійність отриманих результатів.

Альтернативні шляхи розвитку. Вкажемо, що існують деякі інші підходи до модернізації фізичного виховання, окрім непрофесійної фізкультурної освіти. Це радикальна цифровізація, аутсорсинг фізичного виховання приватними фітнес-центрами, інтеграція у інші дисципліни. Проведений аналіз показує, що лише системний підхід, представлений концепцією НпФО, здатен вирішити всі виявлені проблеми комплексно.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що збереження традиційної моделі «Фізичного виховання» у цивільних закладах фахової і вищої освіти без впровадження непрофесійної фізкультурної освіти здобувачів веде радше до песимістичних наслідків для здоров'я нації,

економіки та національної безпеки України. Найімовірнішим є сценарій стагнації з імітацією змін, що не вирішує системних проблем.

Традиційна модель фізичного виховання, орієнтована на розвиток фізичних якостей без формування компетентностей для самостійної позитивної фізкультурної діяльності, демонструє критичну неефективність. Про це свідчить стрімке зниження показників здоров'я студентської молоді (з 20% здорових у 2014 р. до 10-15% у 2024 р.) та масовий відтік випускників від достатньої фізичної активності після завершення навчання (лише 12-15% продовжують систематичні заняття).

Сценарне прогнозування виявило три можливі траєкторії розвитку за відсутності впровадження непрофесійної фізкультурної освіти: песимістичний сценарій повної деградації та маргіналізації (ймовірність 30-35%), реалістичний сценарій стагнації та імітації змін (ймовірність 50-55%), оптимістичний сценарій фрагментарної модернізації (ймовірність 15-20%). Але жоден з цих сценаріїв не забезпечує розв'язання національної кризи здоров'я молоді.

Системні наслідки збереження традиційної моделі включають подальше погіршення здоров'я нації з можливим зниженням частки здорових студентів до 5-8% протягом 10 років, економічні втрати через захворюваність та зниження продуктивності праці (оцінюються орієнтовно у 2-3% ВВП), проблеми з комплектуванням збройних сил фізично підготовленими рекрутами середнього і більш поважного віку, поглиблення відставання від європейських стандартів фізичного виховання та невідповідність рекомендаціям WHO та UNESCO.

Концепція непрофесійної фізкультурної освіти здобувачів та формування їх як будівничих власного здоров'я представляє альтернативний шлях розвитку, що відповідає сучасним міжнародним стандартам (компетентнісний підхід, student-centered learning, lifelong learning) та

узгоджується з глобальними цілями охорони здоров'я (WHO Health 2020, UN SDG 3, WHO Global Action Plan on Physical Activity 2018-2030).

Основними бар'єрами для реформування системи фізичного виховання є інституційна інерція, відсутність політичної волі, брак фінансування, низька health literacy населення та корпоративні інтереси викладачів. Подолання цих бар'єрів вимагає комплексної стратегії change management, що включає підготовку кадрів, адвокацію на рівні МОН України, залучення різних стейкхолдерів та поетапне впровадження реформи.

В умовах воєнного та повоєнного стану України впровадження непрофесійної фізкультурної освіти набуває стратегічного значення для формування здорової, фізично підготовленої, стресостійкої молоді, здатної до оборони та відбудови країни. Повоєнна відбудова надає унікальну можливість створити принципово нову систему фізичного виховання, що відповідає викликам ХХІ століття.

Дослідження підтверджує гіпотезу про те, що без системного впровадження непрофесійної фізкультурної освіти «Фізичне виховання» у цивільних закладах фахової і вищої освіти не має перспективного майбутнього. Традиційна модель вичерпала свій потенціал і не здатна відповісти на сучасні виклики. Парадигмальний зсув від «виховання» до «освіти», насправді від розвитку фізичних якостей до формування компетентностей будівництва власного здоров'я на замикаючому етапі багаторічних організованих занять дітей та молоді фізичною культурою, є об'єктивною необхідністю та стратегічним пріоритетом для майбутнього української нації.

Перспективу подальших досліджень визначає потреба більш глибокого вивчення, аналізу та підготовки рекомендацій для подолання існуючих бар'єрів назрілим змінам у змісті «Фізичного виховання».

Література

1. Москаленко Н., Яковенко А., Сидорчук Т., Марченко О. Європейські стандарти шкільного фізичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2019. 4(48). С. 51-54. <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2019-04-51-54>
2. Приходько В.В., Долбишева Н.Г., Бондаренко І.Г., Чернявська О.А., Токмакова С.В. Вимоги до замикаючого етапу багаторічних організованих занять дітей та молоді фізичною культурою. *Педагогічна Академія. Наукові записки*. 2025. 31 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15274184>
3. World Health Organization. Global action plan on physical activity 2018-2030: more active people for a healthier world. Geneva: WHO, 2018. 101 p. URL : https://kiboko.org/one-health-project/?gad_source=1&gad_campaignid=20288669257&gbraid=0AAAAAowSUi3oTW4aiqumyg7zZPL5PIK1P&gclid=CjwKCAiAj8LLBhAkEiwAJjbY70aCIbQFBP65o_f2GMxx556LG8u-hHGbdCbdzH14sAr5plR87ZuqUxoCyVsQAvD_BwE
4. Про освіту. Закон України від 2017 р. № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
6. Приходько В.В., Салов В.О., Чернігівська С.А., Вілянський В.М. Реформа фізичного виховання бакалаврів у вітчизняній вищій школі (компетентнісний підхід): монографія. Дніпропетровськ: НГУ, 2016. 322 с.
7. Приходько В., Салов В., Чернігівська С., Вілянський В., Кравченко К. Реформа фізичного виховання майбутніх бакалаврів у вітчизняній вищій школі (компетентнісний підхід): монографія; вид. друге виправлене та доп. Дніпро: Інновація, 2021. 350 с.

8. Copyright Certificate No. 104177 for a scientific literary work "Reform of Physical Education of Future Bachelors in Domestic Higher Education (Competence Approach)": monograph / V. V. Prykhodko, V. O. Salov, S. A. Chernihivska, V. M. Vilianskyi, K. H. Kravchenko. Dnipro: Innovation, 2021. 350 p. Registration date: April 20, 2021.

9. Prikhodko V, Sheviakov O, Burlakova I, Slavskaya Y, Cherednichenko O. Development of non-professional physical education among students: literature review of psychological and pedagogical support. Public Administration and Law Review. 2023. 4(16). P. 57-69. <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2023-4-57-69>

10. Приходько В.В., Дзюбенко М.І., Чернігівська С.А. Обґрунтування потреби освітньої складової «Фізичного виховання» здобувачів вищої освіти (історичний аспект). *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. 6(11). С. 309-318. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6\(11\)-309-318](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6(11)-309-318)

11. Приходько В. Особливості методології дослідження, результатом якого стало обґрунтування фізкультурної освіти особи. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2022. 1. С. 111-117. <https://doi.org/10.32540/2071-1476-2022-1-111>

12. Приходько В., Вілянський В., Чернігівська С. Неспецифічні засоби впливу на формування фізкультурної діяльності особистості. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2022. 2. С. 73-85. <https://doi.org/10.32540/2071-1476-2022-2-073>

13. Андрєєва О., Яценко Л. Моніторинг рівня фізичного стану та фізичної підготовленості студентів вищих навчальних закладів. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2018. 4. С. 79-83. <https://doi.org/10.32782/olimpspu/2025.3.5>

14. Грибовська І., Музика Ф., Мельник Ю. Стан фізичного здоров'я та рівень фізичної підготовленості студентів вищих навчальних закладів.

Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. 25. С. 139-145.

15. Круцевич Т., Пангелова Н. Сучасні тенденції щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Спортивний вісник Придніпров'я.* 2016. 3. С. 109-114.

16. Приходько В.В., Дзюбенко М.І. Вдосконалення змісту освіти майбутніх магістрів за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт. *Стратегічне управління розвитком фізичної культури і спорту*: зб. наук. праць. Харків: ХДАФК, 2023. С. 116-122.

17. Футорний С., Страшко С., Коваль С. Проблеми мотивації студентів до систематичних занять фізичною культурою і спортом. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт.* 2019. 162(1). С. 226-230.

18. Приходько В. Проблема непрофесійної фізкультурної освіти студентів цивільних спеціальностей. *Теорія і практика фізичної культури і спорту.* 2023. 2. С. 73-78. <https://doi.org/10.31470/2786-6424-2/2023-73-78>

19. Приходько В., Томенко О., Чернігівська С. Освітні ефекти фізичної культури: монографія. Дніпро: Інновація, 2022. 528 с.

20. Приходько В. Будівництво власного здоров'я (організаційно-педагогічні аспекти): монографія. Дніпро: Інновація, 2023. 408 с.

21. Савченко В., Приходько В., Вілянський В. Вдосконалення управління станом фізичного виховання і спорту в умовах автономії закладів вищої освіти (на прикладі створення внутрішньо вузівських регламентів). *Спортивний вісник Придніпров'я.* 2023. 1. С. 127-140. <https://doi.org/10.32540/2071-1476-2023-1-127>

22. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: UN, 2015. Goal 3: Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages. URL :

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3592921&gad_source=1&gad_campaignid=23281653012&gbraid=0AAAAAD_sFb3norpkjQ0KfYT5q-QipJCbX&gclid=CjwKCAiAj8LLBhAkEiwAJjbY77rxM_0IWfm6uEedDX5mv8UJEEEE5mc7BMKCMуBtiqW5wbhv5_CMRoCLvUQAvD_BwE

23. Міністерство охорони здоров'я України. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2023 рік. Київ, 2024. URL : <https://moz.gov.ua/storage/uploads/386da5b2-66ed-4e85-932c-d9828ba76a7a/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2023-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>

24. World Health Organization. Physical activity. Fact sheet. Geneva: WHO, 2022. Available from: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> URL : <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>

25. Ding D., Lawson K.D., Kolbe-Alexander T.L., et al. The economic burden of physical inactivity: a global analysis of major non-communicable diseases. *The Lancet*. 2016. 388(10051). P. 1311-1324.

26. Prikhodko V., Sheviakov O., Slavskaya Ya., Cherednichenko O. Problems and prospects of the development of non-professional physical education in Ukraine in the conditions of war. *Жінки, спорт і суспільство в сучасному світі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 квіт. 2024р.)*. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 78-81.

22. Приходько В.В., Нестеренко Н.А., Балджи І.В., Чухловіна В.В., Міфтахутдінова Д.А., Мусяца С.Є. Реформи у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти і спорті в Україні: навчальний посібник. Дніпро: Інновація, 2023. 396 с.

28. Приходько В. Тези про методологічні основи теорії і практики будівництва власного здоров'я. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. V. 11. 1. С. 35-44. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i1-006>

29. Гурєєва А.М., Приходько В.В., Шевяков О.В., Чернігівська С.А., Вілянський В.М., Черепок О.О. Здоров'язбережувальні фізкультурно-оздоровчі компетентності як важлива умова забезпечення та поширення високого рівня громадського здоров'я. *Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики*. 2024. V. 17/3(46). С. 273-281. <https://doi.org/10.14739/2409-2932.2024.3.312912>

30. Приходько В.В., Бурдаєв К.В., Самошкін В.В., Яковенко А.В., Малойван Я.В. Концепція будівництва власного здоров'я в оновленому «Фізичному вихованні» для закладів фахової і вищої освіти. *Наукові записки УДУ імені Михайла Драгоманова. Педагогічні науки*. 2025. V. 1. 164. С. 143-150. <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-164.2025.16>

31. Приходько В. Місце непрофесійної фізкультурної освіти студентів в системі охорони здоров'я. *Теорія і практика фізичної культури і спорту. Наук.-практ. журнал. Ун-т імені Григорія Сковороди в Переяславі*. 2023. 1. С. 184-189. <https://doi.org/10.31470/2786-6424-1/2023-184-189>

32. Fullan M. The new meaning of educational change. 5th ed. New York: Teachers College Press, 2016. 368 p. URL : https://books.google.com.ua/books/about/The_New_Meaning_of_Educational_Change.html?id=OlhdCwAAQBAJ&redir_esc=y

33. Про вищу освіту. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

34. Nutbeam D. Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century. *Health Promotion International*. 2000. 15(3). P. 259-267. URL : <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1495473>

35. Приходько В., Долбишева Н., Афанасьєв С. Формування фізичної культури особи як умова поштовху розвитку спорту в об'єднаних територіальних громадах. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2020. 1. С. 392-407. <https://doi.org/10.32540/2071-1476-2019-1-392>

36. Masters R., Anwar E., Collins B., Cookson R., Capewell S. Return on investment of public health interventions: a systematic review. *Journal of Epidemiology and Community Health*. 2017. 71(8). P. 827-834. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28356325/>

37. Приходько В.В., Толстикова Т.М., Бурдаєв К.В., Проскура В.С., Долбишева Н.Г. Місце будівництва власного здоров'я у підвищенні ефективності діяльності фізичного терапевта, ерготерапевта. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. 14 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14787940>